

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 7, Sayı: 2, 2023, ss. 290-297/ Volume: 7, Issue: 2, 2023, pp. 290-297

Journal homepage: <https://apjir.com/>

KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW

RUHNÂME

“Ahmed, Kurbanali, *Ruhnâme*. ed. Asılбек Jakay. Almatı, 2014, 330 s.”

Darkhan ABISHEV

Doktora öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

PhD student, Marmara University, Istanbul/Turkey

darkhan.abishev.kz@gmail.com

orcid.org/0000-0002-8193-4803

[ror.org/ ror.org/02kswqa67](https://ror.org/ror.org/02kswqa67)

Öz

Bu çalışmada Kurbanali Ahmed'in sözlü sohbetleri esas alınarak hazırlanan *Ruhnâme* adlı kitap değerlendirilecektir. Akaid, mezhepler, bâtil fırkalar, tarikat edep ve usulleri gibi konuları içeren eserde büyük ölçüde İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât* adlı eserinden istifade edilmiş ve konular bazı mektuplar ışığında ele alınmıştır. Yazıda Orta Asya tasavvuf tarihi ve yazar hakkında kısa bilgi verildikten sonra eser detaylı bir şekilde tanıtılmış ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. *Ruhnâme*, bilimsel yöntemler cihetinden bazı eksiklikler içermekle beraber Orta Asya müslümanlarının güncel dinî meselelerini tasavvuf ve modern fizik bilimi açısından ele alması yönünden alana yeni bir perspektif kazandırabilir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, İslâm, Tasavvuf, Nakşbendiyye, İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbat*.

RUHNÂME

Abstract

In this study, the book named *Ruhnâme*, which was prepared based on the verbal conversations of Kurbanali Ahmed, will be evaluated. In the work, which includes subjects such as aqaid, mazhabs, false groups, tariqat etiquette and methods, the work of Imam-i Rabbani's *Maktubat* has been used to a large extent and the subjects have been discussed in the light of some *Maktubat*'s letters. In the article, after giving brief information about the history of Central Asian Sufism and the author of the book, the work was introduced in detail and evaluated. Although the *Ruhnâme* contains some deficiencies in terms of scientific methods, it can bring a new perspective to the field by addressing the current religious issues of Central Asian Muslims in terms of Sufism and modern physics.

Keywords: Central Asia, Islam, Sufism, Naqshbandiyya, Imam Rabbani, *Maktubat*.

Geliş Tarihi: 13.04.2023

Doi: doi.org/10.52115/apjir.1282816

Kabul Tarihi: 08.07.2023

Giriş

Âlemden on sekiz bin evvel Allah,

Yarattı Muhammed Nurunu Allah

Sûfî olmak, maddî dünyadan uzaklaşıp manevî âleme girmek demektir. Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır. Bir tarikata mensup olan insan, bir ülke vatandaşının kendi devletinin himayesinde bulunduğu gibi manevî âlemin bir vatandaşı olarak onun himayesinde bulunur.¹ Tanıtılacak kitapta geçen bu ifadeler paylaşıldıktan sonra genel olarak Orta Asya'daki tasavvuf yapısı ve *Ruhnâme* adlı eserin yazarıyla ilgili kısa bilgiye yer verilecektir.

Orta Asya, zengin bir tasavvufî geçmişe sahiptir. İlk dönem sûfîlerinin birçoğunun Orta Asya'da yaşadığı bilinmektedir. Aynı zamanda Orta Asya, Yeseviyye, Nakşbendiyye ve Kübreviyye gibi tarikatlara anavatan olma özelliğini taşımaktadır. Bölgenin İslâmlaşmasında sûfîlerin katkılarının olduğu nakledilmektedir. Sûfîler bunun yanı sıra Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere tasavvufî eserler kaleme almışlardır. Zamanla bazı tarikatlar genişlemiş ve bazen toplumda önemli etkiye sahip olmuştur. 19. asra geldiğinde bu tarikatların bazıları tarihe karışmış, bazılarının müntesipleri Ruslara karşı mücadele etmiş ve Sovyet dönemindeki baskıya rağmen varlığını sürdürebilmişlerdir.² Söz konusu kitabın sahibinin Nakşbendiyye tarikatı mensubu olduğu ve eski Sovyet ülkelerinde irşad faaliyetlerine devam ettiği bilinmektedir.

Kitabın yazarı Kurbanali Ahmed, 1955 yılında Özbekistan'da doğmuştur. 1972-78 yıllarında Buhara'nın Mîr Arap Medresesini, 1980-82 yıllarında Taşkent İslam Enstitüsünü tamamlamıştır. 1978 yılında Nakşbendiyye şeyhi İbrahimcan Akkorganî'ye intisap ederek kısa zamanda hilafet almış ve mürid toplamaya başlamıştır. Aynı zamanda Orta Asya'nın farklı bölgelerinde uzun bir süre imamlık ve müderrislik yapmıştır.³ Sovyet Birliği'nin dağılmasından hemen sonra bölgeye gelen Vehhâbîlik, Hizbü't-Tahrîr, Tebliğ cemaati gibi yabancı akımlara karşı Mâtürîdiyye, Hanefiyye mezheplerinin yanı sıra Nakşbendiyye tarikatını savunmuştur. 2000'li yılların başında Şefâ'atü'l-İslâm adında bir dernek kurmuş ve Hak Yolu adlı aylık bir gazete yayımlamaya başlamıştır. Ancak daha sonra dernek ve gazete devlet tarafından kapatılmıştır. İlk kitabı 2012 yılında basılmıştır. Kitaplarında yazarın adı "Hazret-i Şeyh Kurbanali Ahmed" şeklinde geçmektedir.

¹ Kurbanali Ahmed, *Ruhnâme*. ed. Asilbek Jakay. (Almatı, 2014), 69.

² Orta Asya'daki tasavvufî ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Necdet Tosun, "Orta Asya'da Tasavvuf", *Orta Asya'da İslâm Temsilden Fobiye*. ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı. (Ankara-Türkistan, 2012), 491-550.

³ Yazarın hayatı ve tasavvufî görüşleriyle ilgili daha detaylı bilgi edinmek için bkz. Mairamkan İsabaeva, *Günümüz Mâverâünnehir'inde Nakşbendilik (Hüseyniyye Kolu Örneği)* (doktora tezi, 2018) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ruhnâme

Kitabın orijinal dili Kazakçadır. Rusça çevrisi bulunmaktadır. Yazar Ahmed, bu kitabında insanın manevî boyutunu anlatmaya çalışmıştır. “Kul hareket edebilmesi için gücünü nereden alıyor ve gücünde nasıl bir tasarrufta bulunuyor?” gibi soruları cevaplamayı amaçlamıştır. Kitabın en can alıcı noktası ise yazarın tasavvuf kültüründeki gelenekleri, görüşleri, inançları, modern bilimdeki gelişmelerle ispatlamaya çalışmasıdır. Konuyu izaha kavuşturmak için bazen kendi hayatından tecrübeler bazen dervişlerin hâllerinden herkesin anlayabileceği örneklere yer vermiştir. Mesela günümüz insanının iyi anladığı cep telefonu, bilgisayar ve televizyon gibi teknolojik aletleri âlemin gerçeğini anlatmak için kullandığı görülmektedir. Ayrıca Ahmed, Kazakistan’da tasavvuf alanında *Ruhnâme* benzeri kitabın son yüz yılda yazılmadığını iddia etmektedir.⁴

Kitabın dış kapağı sade bir şekilde tasarlanmıştır. Kapakta 17. asırda dikildiği söylenen bir seccade resmi bulunmaktadır. Kitabın arka kapağında bu seccadenin açıklaması olarak yazarın çizdiği anlaşılabilir tablo sunulmuştur. Seccade yukarıdan aşağıya sırasıyla şunları içermektedir: Cennetin sekiz kapısı (iman, namaz, oruç, zekât, hac); kelime-i tevhîd (Arapça), bir kazana cevher indirmekte olan Muhammed kelimesinin aşağıya doğru uzanmış mîmi; 40 farzı simgeleyen kırk üçgen; Melekût âlemine ait beş unsur (kalp, rûh, sır, hafî, ahfâ); maddî âleme ait beş unsur (hava, ateş, su, toprak ve nefis-i emmâre); alt kısmında cehennem yedi kapısı (haviye, saîr, sefer, cahîm, cehennem, hutame, lezâ) ve insanı oraya götüren kötü ameller (israf, buhl, haset, riya, kibir, bid’at, küfür). Alt sağ ve sol köşelerinde nefis ve şeytan kelimeleri yazılmış, nefsin üzerine iman, İslâm ve ihsanı sembolize eden üç fiş konulmuştur. Bu da ancak bu üç şey insan elinde bulunduğu o kendi nefsinde galip gelebilir anlamı taşır. Kitapta ifade edildiği üzere seccadede insan varlığının haritası çizilmiştir.⁵ Bunlar dikkate alındığında kitabın ön ve arka kapağında yer alan unsurların kitabın içeriğine uygun bir şekilde tasarlandığı söylenebilir.

Ruhnâme, ön söz, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Kitabın sonuç kısmı bulunmamaktadır. Fakat son bölümü sonuç niteliğinde kabul edilebilir. Son kısmında Kazakistan Yazarlar Birliği üyesi Kudiyar Bilal’ın “Mevlut Destanı” adlı şiirine yer verilmiştir. Şiirde tarikatın faziletinden bahsedilmiştir. Eserde kaynakça kısmı verilmemiştir. Bundan kitabın bilimsel araştırma niteliğini taşımadığı anlaşılmaktadır. Eserde çok sayıda dipnot kullanılmış olsa da bu dipnotlar daha çok açıklama mahiyetinde olup kelime bazen kısa bir cümleyle bazen de eş anlamlı başka bir kelimeyle izah edilmiştir. Sadece birkaç dipnot kaynakça özelliği taşımaktadır. Ön sözde özelde Kazakların ve genelde Müslümanların dünya çapında gelişmiş ülkelerden geride kaldığı vurgulanarak çözüm yolunun ümmetin kendi aslına dönmesine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Bu açıdan önsöz kitabın içeriğiyle uyumsuzdur. Giriş kısmında Ahmet Yesevi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin dekanı Prof. Dr. Dosay Kenjetay’ın eserle ilgili

⁴ Ahmed, *Ruhnâme*, 37.

⁵ Ahmed, *Ruhnâme*, 129.

görüşlerini ortaya koyduğu bir yazı yer almaktadır. Kenjetay, kitabı şu şekilde değerlendirmektedir: “Benim için bu eser ilk önce bilimsel açıdan çok değerlidir. Kitap Mâtürîdiyye, Hanefiyye ve Nakşbendiyye mezheplerini anlamada, yaratılmışı ve Tanrıyı tanımada yardımcı mesabesindedir. Burada sapık grupların yanlışlıkları güzelce tespit edilmiştir. ... Kitapta İmam Mâtürîdî'nin insanın Allah tarafından yaratılan fiilleri kesp etmesinden bahsedilmiştir. Böylece, Kazakistan'da herkesçe ihmal edilen Mâtürîdiyye prensipleri savunulmuştur. Buna benzer esarlere çok ihtiyacımız vardır.”⁶

Kitabın birinci bölümünde, “Vacip olan vazife (vird)” başlığı altında Nakşbendiyye (Müceddiyye-Hüseyniyye) tarikatının virdlerine yer verilmiştir. Yazar, virdler konusunda zamanla bazı değişikliklere gidilmesinin sebebinin yola girmek isteyenlere kolaylık sağlamak olduğunu söylemektedir. Allah'ı tanımının ise ancak bir tarikat şeyhine intisap ederek sūfî olup manevî âleme girmekle gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Ayrıca eserde “Cebrâil hadisi” üzerinde durulmuştur. Sahabenin meleği görüp ondan ders aldığı gerçeğinin altı çizilmiştir. Hz. Peygamber'in Allah ile mahlûkat arasındaki vesile olma durumuna, âlemin onun nurundan yaratılmasına ve onun annelik vasfına değinilmiştir. Bu görüşler Kur'an ayetleri ve hadislerle ispatlanmaya çalışılmıştır. Şer'î amellerin kalbin Allah'ı tasdik etmesi için yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda tarikatın hizmeti üzerinde durulmuştur. Ruhun Müslüman olmasında zikrin, manen yapılması gerektiği söylenmiştir. İnsanın maneviyatını inşa etmekte zikrin mühim olduğu dile getirilmiştir.

Ahmed, yeni bir şey icat etmediğini sadece önceki mutasavvıfların eserlerini modern insanın anlayışına uygun bir dille sunmaya çalıştığını yazmıştır. Bu minvalde yazar, ayet ve hadislerle Ahmed Yesevî (ö. 562/1166), Mevlânâ (ö. 672/1273) ve İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624) gibi mutasavvıfların eserlerindeki gerçek mananın ancak kâmil müridler tarafından açıklanabileceğini iddia etmiştir. Günümüz sahte sūfilerini, okuduğu ilimler ile kibirlenen şeriat âlimlerini eleştirmiştir. Onlardan gelebilecek tehlikeleri açıklamış ve gerçek bir tarikat şeyhinden istenilenleri sıralamıştır.

Sonra yazar detaylı bir şekilde tarikat âdâbı, virdleri ve bunların icra edilmesinin hikmetlerini anlatmıştır. Buna göre tarikat şeyhine intisap edecek kişi önce istiğfar duasını söylemeli, sonra işlediği günahlarına samimi bir şekilde tövbe etmeli ve bunlar yapıldıktan sonra müridliğe kabul edilmelidir. İntisap ederken şeyh “Ancak kim tövbe eder mümin olur ve sâlih amel yaparsa, o takdirde işte onların, Allah günahlarını sevaba çevirir.”⁷ mealindeki ayeti ve “Günahtan tam dönen ve tövbe eden, o günahı hiç işlememiş gibidir.”⁸ hadisini delil göstererek tövbe edenin bütün geçmişteki günahlarından arınmış olduğunu söyler. İntisap sonrası müridin manevî âlemin himayesinde kalması için daima abdestli olması gerekir. Abdest aldıktan sonra iki rekât namaz kılmalı ve sevabını geçmişlerinin ruhuna bağışlamalıdır. Akşam namazından sonra

⁶ Ahmed, *Ruhnâme*, 13.

⁷ Furkân, 25/70.

⁸ İbn Mâce, Zühhd 30.

“Tühfe-i Resûl” adlı namazı kılmalı ve sevabını ahirette Hz. Peygamber’in “ümmetim” demesi için ona takdim etmelidir. Bunun yanı sıra zikir metotları, gece namazı ve diğer nâfile namazlar ve onların hikmetleri üzerinde geniş bir şekilde durmuştur.

İkinci bölümde, “Fizikçilere ders, Hz. İmâm-ı Rabbânî pirimizin âşıklık halinden bahseder” başlığı altında 290. Mektuba değinilmiştir. Bölümün başında bu mektubun analiz edileceği söylenmiştir. Mektup, bazen ayet ve hadislerden iktibaslar yapılarak bazen bilimsel teorilerden örnekler verilerek şerh edilmiştir. Önce Mektubun muhtevası verilmiştir. Akabinde İmâm-ı Rabbânî’nin ilk ulaştığı âlemin su unsuru olduğundan ve “Arş suyun üzerindeydi” hadisinden hareketle su unsurunun hikmeti açıklanmıştır. Benzer şekilde âlemin yaratılışı bilimsel teoriler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin dünya, 3D holografik görüntülere benzetilerek anlatılmıştır. Batılı fizik bilim adamlarının ortaya koydukları “Büyük patlama”, “Kara delik”, “Kara enerji”, “Kuantum” ve diğer teorilerin nispeten doğru olduğuna ancak bilim adamlarının bir tarikat şeyhine bağlanarak manevî âleme dâhil olmadıkça gerçeği bulamayacaklarına dair iddialar dile getirilmiştir. Bu durum eserde şöyle ifade edilmiştir: “Hakikati idrak etmek, avama nasip olmayan bir lezzettir. İnsan hakikate erişmek için ya sûfi olmalı ya da kuantum teorisi ile kuantum mekaniğini iyi bilmeli ya da bilimin son buluşlarına inanmalıdır. Fakat sûfi olmadan son ikisi yine yetersiz kalır.”⁹

Bu bölümde ayrıca her şeyin Hz. Peygamber’in nurundan yaratılmış olması üzerinde durulmuş ve âlemin ancak bir enerjiden ibaret olduğundan bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra bu bölümde İmâm-ı Rabbânî örneğinde Nakşbendiyye tarikatının fazileti anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca İmâm-ı Rabbânî’nin bahsettiği makamlarla Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922) ve Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin (ö. 638/1240) bahsettikleri makamlar karşılaştırmalı olarak verilmiş ve vahdet-i şühûdün vahdet-i vücûda üstün olduğu ifade edilmiştir.

Üçüncü bölümde, “Acayip kader, ancak Rahmânî güçten kesp edene nasip olur” başlığı altında İmâm-ı Rabbânî’nin 289. Mektubu incelenmiş ve kader konusu üzerinde durulmuştur. Bölüm, “Kendini bilen, Rabbini bilir” sözüyle başlar. Maddî varlıkların yaratılanların sadece yüzde dördünü oluşturduğundan bahsedilmiştir. Sonra “materyalist” terimi üzerinde durulmuştur. Ahmed’in kullandığı şu ifadeler bu bölümün özeti mahiyetindedir: “Mesela, din adamına “Ne yiyorsun?” diye sorulduğunda “Allah’ın verdiği rızık yiyorum.” der. Aynı soruya çiftçi ve çobanın “toprak”, biyoloğun “hücre”, fizikçinin “atom”, kuantum fizikçisinin “kara enerji” diye cevap verme ihtimali büyüktür. Herkes kendince haklıdır. Sûfiler ise bunun her şeyin farklı surete bürünmüş olan ruhtan, nurdan ve Allah’ın isim ve sıfatlarından ibaret olduğunu söylerler.”¹⁰

⁹ Ahmed, *Ruhnâme*, 147.

¹⁰ Ahmed, *Ruhnâme*, 179-182.

Aynı bölümde materyalist insanın “Ben kendi hareketimi kendim yaratıyorum” demesinin, Vehhâbilerin ruhu inkâr etmesinin, Cebriyye ve Mu'tezile gruplarının ortaya çıkmasının sebepleri anlatılmaya gayret edilmiştir. Bu grupların yanlış tavrı, onların varlığın gerçeğini anlamamasına ve kaderi yanlış yorumlamasına bağlanmıştır. Eş'ariyye kelam ekolünün görüşleri de eleştiri konusu olmuştur. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Mâtürîdî (ö. 333/944)'nin görüşleri esas alınarak şu sonuca varılmıştır: “İnsan kendi fiilinin yaratılması açısından Allah'ın mahlûkudur, kendi fiilini gerçekleştirmesi açısından kesp edicidir.” Sonra insanın irade sahibi olduğu çeşitli örneklerle izah edilmeye çalışılmıştır. Bu konular iyi anlaşıldığında sûflerin çokça tenkit edildiği tevessül ve istigâse meselelerinin ortadan kalkacağı ifade edilmiştir.

Bölümün devamında Hz. Peygamber'in sadece Allah'ın ilim sıfatının yansıtıcısı olmadığı yani sadece vahiy iletmekle onun vazifesinin sona ermediği belki Allah'ın bütün sıfatlarını âleme yansıtmakla görevli olduğu öne sürülmüştür. Buna göre Allah ilk önce Hz. Peygamber'in nurunu yaratmıştır, o nur da Allah'ın emriyle diğer bütün mahlûkatı yaratmaktadır. Ruh ise nur ile maddî âlem arasındaki tabakadır. Bölümün ve aynı zamanda kitabın asıl konusunun kulun kendisiyle Allah arasındaki iletişimin nasıl gerçekleşmekte olduğunu anlamadığı için ona verilen ilâhi, nûrânî ve ruhanî enerjilerden istifade edemediği olduğu anlaşılmaktadır. Bölüm, Hz. Peygamber nurunun ona diğer peygamberler vasıtasıyla intikal ettiğine, ondan sonra ise nurun kutublarda bulunacağına değinilerek tamamlanmıştır.

Kitabın sonucu niteliğini taşıyan dördüncü bölümü, “Ruhnâme” başlığı altında olup bu bölümde İmâm-ı Rabbânî'nin 287. Mektubu üzerinde durulmuştur. Bölümün başında “Allah insanı kendi suretinde yaratmıştır” hadisine yer verilmiştir. Sonra insanoğlunun Allah katındaki yüksek mertebesini ifade eden ayetler sıralanmıştır. Ayet ve hadislerde insana atfedilen değerlerin insanın ruhuna hitap ettiği ifade edilmiştir.

Genel Değerlendirme

Eser genel olarak insanın maneviyatına ve tasavvufa ilgi duyan herkese hitap etmektedir. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa *Ruhnâme*, modern insanın düşünce dünyası dikkate alınarak yazılmıştır. Eser sade ve anlaşılır bir dille yazılmakla beraber çok sayıda eş anlamlı kelimenin gereksiz kullanımı da dikkat çekmektedir. Aynı şekilde alt başlıkların çok olması okurun ana fikri yakalayamamasına sebep olabilir. Kitapta geçen ve hadis olarak takdim edilen sözlerin hiçbirinin kaynağı gösterilmemiştir. Daha önce ifade edildiği gibi kitapta İmâm-ı Rabbânî'nin bazı mektupları yazarın ilmî tecrübesi ve modern bilim gelişmeleri dikkate alınarak şerh edilmiştir. Dolayısıyla eser, bir nevi *Mektûbat* şerhi olarak addedilebilir. Kazakistan'da tasavvuf ve tarikatlarla ilgili eserler daha çok yabancı dillerden yapılan tercümelemler olduğuna göre *Ruhnâme* alandaki boşluğu doldurmaya yönelik çabaların ilklerinden kabul edilebilir. Kitabın akademik yöntemlere dikkat edilerek tekrar gözden geçirilmesi eserin bilimsel değerinin artmasını sağlayabilir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s): Darkhan Abishev

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Ahmed, Kurbanali. *Ruhnâme*. Almatı, 2014.
- İsabaeva, Mairamkan. *Günümüz Mâverâünnehir’inde Nakşbendilik (Hüseyniyye Kolu Örneği)*. (Doktora tezi, 2018). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tosun, Necdet. “Orta Asya’da Tasavvuf”. *Orta Asya’da İslâm Temsilden Fobiye*. ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı. 491-550. Ankara-Türkistan, 2012.